

Dorota Wereda
(Siedlce)

Bazylianie w unickiej diecezji brzeskiej w XVIII wieku

Cerkiew unicka w Rzeczypospolitej przed rozbiorami liczyła 8 diecezji. W XVIII stuleciu diecezja włodzimierska składała się z dwóch odrębnych części, a mianowicie z diecezji włodzimierskiej, obejmującej swym obszarem powiat włodzimierski i zachodnie skrawki łuckiego i z diecezji brzeskiej, w skład której wchodził powiat brzeski i województwo podlaskie, z wyjątkiem części północnej. Katedry znajdowały się we Włodzimierzu (Zaśnięcia NMP) i w Brześciu (św. Mikołaja)¹.

Na terytorium brzeskiej części unickiej diecezji włodzimiersko-brzeskiej na przestrzeni XVIII stulecia znajdowały się następujące bazylikańskie klasztory litewskiej prowincji Świętej Trójcy: w Antopolu — Św. Trójcy (założony w 1709 r.)², Białej — Narodzenia NMP (założony w 1690 r.), Brześciu — św. Piotra i Pawła (założony w 1631 r.), Kamieńcu Litewskim — Zmartwychwstania Pańskiego (założony w 1637 r.), Kobryniu — Przemienienia Pańskiego (założony około 1465 r.) oraz placówki misyjne w Drohiczynie — Św. Trójcy (założona w 1753 r.) i Nowosiólkach — św. Onufrego (założona w 1761 r.)³. W 1720 r. istniał monaster bazylikański w Sielcu, o czym świadczy przeprowadzona rewizja i sporządzony inwentarz rucho-

¹ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła wschodniego w Polsce*, [w:] *Kościół w Polsce*, red. J. Kłoczowski, t. 2, Kraków 1968, s. 863; W. Kołbuk, *Kościół Wschodnie w Rzeczypospolitej około 1772 roku*, Lublin 1998, s. 32-33.

² Według K. Zdańskiego (K. Zdański, *Przyczynki do dziejów powiatu brzesko-litewskiego i ziem nim objętych*, Warszawa 1936, s. 47.) klasztor został ufundowany w 1718 r. przez Antoninę Zamojską z domu Zahorowską. Także tę datę podaje M. Marczak, *Przewodnik po Polesiu*, Brześć 1935, s. 70.

³ W. Kołbuk, *Kościół Wschodnie w Rzeczypospolitej...*, s. 349-350; I. Patryło, *Naris istorii Basilian (1743-1839)*, „Analecta OSBM”, 13 (19) (1988), s. 192-195. Inwentarz cerkwi i klasztoru w Nowosiólkach z roku 1784 podaje tytuł Przemienienia Pań-

mości i nieruchomości będących własnością klasztoru. Cerkiew bazylikańska pod wezwaniem Przemienienia Pańskiego znajdowała się w pobliżu rzeki. Świątynia klasztorna była stara i wymagała remontu, ale obszerna o dachu pokrytym gontem⁴. Brak jest innych wzmianek na temat działalności i funkcjonowania tej placówki. Należy nadmienić, że wszystkie klasztory, oprócz placówki misyjnej w Nowosiółkach, znajdowały się w ośrodkach miejskich.

Tabela 1. Obsada bazylikańskich placówek diecezji na terenie diecezji brzeskiej w 1774 r. (nie uwzględnia placówek w Drohiczynie, Kamieńcu Litewskim i Sielcu).

Lp.	Miejscowość	Liczba kapłanów	Liczba kleryków	Liczba świeckich	W tym: liczba kaznodziejów	W tym: liczba spowiedników
1.	Antopol	7	11	1	1	4
2.	Biała	6	-	-	1	3
3.	Brześć	5	1	-	1	1
4.	Drohiczyn	4	-	-	1	1
5.	Kobryń	5	-	-	1	1
6.	Nowosiółki	3	-	-	1	1

Źródło: D. Błażejowskyj, *De potestate metropolitarem...*, s. 162.

Z danych zawartych w tabeli nr 1 wynika, że liczba zakonników w poszczególnych placówkach nie była zbyt zróżnicowana i wahała się od 3 do 7 osób. Powodem największej liczby zakonników w klasztorze w Antopolu jest fakt, że był tam utworzony w połowie XVIII w. tzw. dom studiów własnych⁵. Proces kształcenia kandydatów wymagał liczniejszej obsady. Najmniej liczny klasztor w Nowosiółkach był placówką misyjną.

W Białej funkcjonowanie klasztoru bazylikańskiego było ściśle związane z dworem książęcym Radziwiłłów. W 1690 r. Karol Stanisław Radziwiłł ufundował klasztor bazylianów i nowy budynek cerkiewny pod wezwaniem św. Jozafata. Fundację syna uposażyła Katarzyna Radziwiłłowa przeznaczając na klasztor 30 tys. zł. pod warunkiem szczenia przez bazylianów wiary w okolicznych miastach i wioskach. Fundację Radziwiłłów, po porozumieniu z biskupem włodzimiersko-brzeskim, w 1690 r. zatwierdził sejm⁶. Bazylianie dobrze wywiązywali się z powierzonego im przez Radziwiłłów zadania, o czym świadczy ich ożywiona działalność⁷. Znacznego prestiżu i rangi białskiemu klasztorowi dodawał fakt przechowywania na jego terenie relikwii błogosła-

skiego (Centralnyj Derżawnyj Istorycznyj Archiw Ukrainy w m. Lwowi (dalej: CDIA), fond 684, opis 1, sygn. 3263, s. 4-5).

⁴ Archiwum Historyczne Litwy, Litewski Konsystorz Biskupstwa Unickiego (dalej: AHL LKBU), fond 634, op. 3, sygn. 601, s. 1.

⁵ I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 195.

⁶ P. N. Batuszkow, *Chołmskaja Ruś. Istoriceskije sud'by Russkago Zabuz'ja*, Sankt-Pietierburg 1887, s. 119; W. Karkucińska, *Anna z Sanguszków Radziwiłłowa*, Warszawa 2000, s. 76-91.

⁷ A. Rachuba, *Biała pod rządami Radziwiłłów w latach 1568-1813*, [w:] *Znieznanej przeszłości Białej i Podlasia*, red. T. Wasilewski, T. Krawczak, Biała Podlaska 1990, s. 48.

wionego (wówczas, a późniejszego świętego) Jozafata. W latach pięćdziesiątych XVIII w. w klasztorze w Białej miał prawdopodobnie odbyć się zjazd prowincjonalny zgromadzenia, ale plany te zostały udaremnione poprzez pożar⁸. W świetle dostępnych źródeł skład osobowy biańskiego klasztoru na początku XVIII w. przedstawia tabela nr 2. Uwagę zwraca częsta rotacja. Najdłuższy czas przebywania w biańskiej placówce wynosił 6 lat (Wierciak Jan).

Tabela 2. Obsada klasztoru bazylińskiego w Białej w XVIII w.

Lp.	Lata	Nazwisko i imię	Funkcje
1.	1710-1711	Birkowski Samuel	
2.	1716	Cybulski Arseniusz	
3.	1699-1702	Dzwonkowski Doroteusz	
4.	1717	Fabrycy Adrian	superior
5.	1717	Gabrielowicz Efran	
6.	1705-1710	Giżycki Ignacy	
7.	1699-1702	Głogowski Teodozjusz	
8.	1705-1710	Grothoz Michał	starszy ihumen
9.	1718	Irmianowicz Bonawentura	kaznodzieja
10.	1711-1716	Jamuntowicz Martyniusz	
11.	1718-1723	Kaszyc Nikodem	superior
12.	1716	Kelpont Jacenty	
13.	1717-1719	Kondratowicz Melecjusz	
14.	1703-1704	Lisowski Job	
15.	1716	Lodrynicki Teofil	
16.	1699-1702	Michuniewicz Józef	
17.	1705-1710	Nasiłowski Grzegorz	
18.	1724	Pilecki Daniel	eklezjarcha
19.	1705-1710	Pilichowski Arseniusz	
20.	1719	Pluciński Stefan	kaznodzieja
21.	1710-1716	Podrażnicki Teofil	
22.	1719	Prokopiewicz Jakub	
23.	1717	Radkiewicz Sylwester	
24.	1711-1716	Rakowicki Sylwester	
25.	1705-1710	Rybowski Gabriel	
26.	1699-1702	Sokołowski Spirydion	
27.	1718-1723	Stankiewicz Olimpiusz	
28.	1717	Szachmit Gerwazy	
29.	1719	Szewerowski Symeon	
30.	1703-1704	Świdnicki Barnaba	
31.	1703-1704	Tomilowicz Antoni	
32.	1711-1717	Wierciak Jan	
33.	1705-1710	Wierzchowski Paweł	
34.	1724	Wilejko Zygmunt	misjonarz
35.	1699-1702	Żankiewicz Demetriusz	starszy
36.	1710-1711	Żenichowski Mitrofan	

Źródło: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, sygn. 17, s. 91-147; 151, 171.

⁸ P. N. Batuszkow, *Cholmskaja Ruś...*, s. 143-145.

Monaster w Brześciu, mimo że o mniej licznej obsadzie, posiadał znaczną pozycję, ponieważ kilkakrotnie został wybrany na miejsce posiedzenia kapituły generalnej (lata 1747, 1751, 1759, 1772)⁹. Dodatkowego prestiżu tej placówce dodawał fakt, że znajdował się w mieście katedralnym. Jako przełożeni brzeskiego klasztoru zostali odnotowani: Nikodem Kaszyc (1711), Jozafat Rogiński (1712), Stefan Litwinko (1723), Jan Olszewski (1730), Dionizy Dąbrowa Ostym (1757, 1759)¹⁰.

W roku 1759 z polecenia przełożonego klasztoru bazylianów w Brześciu miała miejsce wizytacja dziekańska klasztoru bazylikańskiego w Kamieńcu Litewskim. W klasztorze przebywało wówczas trzech zakonników: Martyrius Audguł (przełożony), Jan Makowelski Rozdestawenski i Mikołaj Mironowicz Semenowski¹¹.

Historia klasztoru w Kobryniu sięga XV w., czyli czasów przed unią brzeską. W Kobryniu mieściła się jedna z 10 archimandrii należących do prowincji litewskiej¹². Z instrukcji posłów szlachty brzeskiej udającej się na sejm koronacyjny w 1764 r. dowiadujemy się tylko o niedogodnościach związanych z położeniem monasteru kobryńskiego. Cerkiew i klasztor bazylianów w Kobryniu usytuowane były pomiędzy rzekami Muchawcem i Kobrynką, co było powodem częstych powodzi. Posłowie postanowili, aby na budynki klasztorne w mieście Kobryń zostało wyznaczone dogodniejsze miejsce. Celem zgromadzenia materiałów potrzebnych do budowy wydane zostało także pozwolenie na korzystanie z lasów¹³.

Do Drohiczyzna bazylianie przybyli w końcu XVIII w. Fundatorem klasztoru i cerkwi był Jakub Ciecierski, szlachcic z ziemi drohiczyńskiej. Zadaniem, jakie zostało powierzone zakonnikom, była organizacja szkolnictwa dla okolicznej ludności unickiej¹⁴. Placówka w Drohiczyźnie, posiadająca status misyjnej, podlegała klasztorowi w Supraślu. W praktyce oznaczało to, że zakonnicy z Supraśla posiadali prawo do wizytowania, wglądu w kalkulacje, udzielania upomnień przełożonym wpływu, kontroli postawy i morale zakonników¹⁵. Misjonarzem mógł zostać zakonnik, który pomyślił

⁹ S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska w okresie rządów arcybiskupa metropolity Felicjana Filipa Wołodkowicza 1762-1778*, Rzeszów 1998, s. 469.

¹⁰ CDIA, fond 684, opis 1, sygn. 3251, s. 7, 23, 50, 79; fond 201, opis 4 b, sygn. 790, s. 9-10; sygn. 711, s. 18.

¹¹ Tamże, fond 201, opis 4 b, sygn. 790, s. 9-10.

¹² K. Zdański, *Przyczynki do dziejów powiatu brzesko-litewskiego...*, s. 76; M. Pidlypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie. Szkoły i książki w działalności zakonu*, Warszawa — Wrocław 1968, s. 22.

¹³ *Akty izdawajemyje Wilenskoju Archieograficzskoju Kommissijemu dla razbora drienich aktow w Wilnie* (dalej: AWAK), t. 4, *Akty brestskago i grodnieskago grodskich sudow* (1870), s. 575.

¹⁴ J. Maroszek, L. Postołowicz, *Fundacje sakralne w Drohiczyźnie — jako przejaw mecenatu artystycznego*, „Białostoczczyzna” 2 (1986), s. 15.

¹⁵ „Archieograficzskij sbornik”, t. 9, Wilno 1870, s. 402.

ukończył 2-letni kurs filozofii i 4-letni teologii. Wymagana była dobra znajomość Pisma Świętego, twórczości Ojców Kościoła i dziejów Cerkwi unickiej¹⁶. Jako wikary i kaznodzieja w Drohiczynie został odnotowany Bazyli Kalinowski. Zakonnik ten urodzony w 1772 r. pochodził ze stanu szlacheckiego, edukował się „przy rodzicach”, został wyświęcony w klasztorze w Supraślu w 1790 r.¹⁷ Placówka w Nowosiólkach funkcjonowała na podobnych zasadach.

Wszystkie klasztory bazyliańskie pełniły obowiązki związane z prowadzeniem parafii. Prócz tego bazylianie często pełnili funkcję kapelanów w dworach szlacheckich¹⁸. We wszystkich placówkach był jeden lub dwóch kaznodziejów. Do spełniania obowiązków kaznodziei byli specjalnie wybrani i przygotowani zakonnicy. W każdym monasterze przebywał spowiednik. Funkcję tę mógł sprawować tylko wyznaczony do tego mnich¹⁹. Dane zawarte w tabeli nr 1 potwierdzają te zasady w placówkach bazyliańskich na terytorium omawianej diecezji.

Synod zamojski wyraźnie i stanowczo nałożył na bazylianów obowiązek nauczania teologii nie tylko nowicjuszy zakonnych, lecz także przyszłych duchownych diecezjalnych²⁰. Szkoły bazyliańskie cieszyły się dużą popularnością i frekwencją. Przełożonymi i nauczycielami w tych placówkach byli zakonnicy. Uczniami byli nowicjusze zakonni, kandydaci na duchownych diecezjalnych i świeckich. W bazyliańskich szkołach publicznych uczyły się również dzieci szlachty łacińskiej oraz szlachty i mieszczan wyznania greckokatolickiego²¹.

W XVIII w. szkoła bazyliańska funkcjonowała w Kobryniu²². W omawianym stuleciu bazylianie prowadzili trzyklasową szkółkę parafialną w Berezie. Reguła zakonna, rezydujących w tej miejscowości kartuzów nie zezwalała na prowadzenie działalności edukacyjnej²³.

W 1775 r. bazylianie zostali zobowiązani do kontynuacji nauczania w kolegiach jezuickich i otrzymali część obiektów, które należały do zakonu. Tym sposobem w posiadaniu bazylianów znalazło się kolegium w Brześ-

¹⁶ I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 238.

¹⁷ Archiwum Państwowe w Lublinie, Chełmski Konsystorz Greko-Katolicki (dalej: APL ChKKGK), sygn. 745, s. 241-242.

¹⁸ I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 236.

¹⁹ L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1005-1009; I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 237.

²⁰ I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 263.

²¹ L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1021; J. Kania, *Unickie seminarium diecezjalne w Chełmie w latach 1759-1833*, Lublin 1993, s. 59.

²² J. Kurczewski, *Biskupstwo wileńskie od jego założenia aż do dni obecnych, zawierające dzieje i prace biskupów i duchowieństwa diecezji wileńskiej oraz wykaz kościołów, szkół i zakładów dobroczynnych i społecznych*, Wilno 1912, s. 296; S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska...*, s. 518.

²³ M. Pidhlypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie...*, s. 38, 41.

ciu²⁴. Zakonnicy ze zgromadzenia bazylianów posiadali również nadzór nad szkołą parafialną w Brześciu, która została założona dzięki staraniom księcia Adama Czartoryskiego, a utrzymywana dzięki nakładom miasta, które z kasy miejskiej opłacało pensję dyrektora w wysokości 400 zł polskich. Podczas wizytacji w szkole brzeskiej Komisji Edukacji Narodowej w 1782 r. wizytatorzy zalecili, aby bazylianie „nie sięgali wyższych lekcji ponad program szkółki parafialnej”. Liczba uczniów systematycznie powiększała się. W 1785 r. uczęszczało do szkoły 22 uczniów, którzy z powodzeniem przeszli egzamin wizytatorów KEN z czytania, pisania, arytmetyki i katechizmu. W latach 1786-1791 został odnotowany znaczny postęp kilkudziesięciu uczniów w „naukach czytania ruskich staropisów”²⁵. Prawdopodobnie w szkole tej nauczali profesorowie o różnej przynależności zakonnej, nie mówiąc już o studentach, wśród których znajdowali się katolicy obu obrządków²⁶. Bazylianie prowadzili szkoły średnie w Białej i Wierzbiłowiu²⁷. Były to placówki niewielkie, uczęszczało do nich od 2 do 10 uczniów. Program szkoły obejmował naukę czytania i pisania po polsku i rusku, katechizmu, śpiewu kościelnego, początków arytmetyki i łaciny²⁸.

Oprócz działalności nauczycielskiej bazylianie nierzadko pełnili u boku biskupów funkcje instruktorów kandydatów do święceń kapłańskich, a monasterium bazylikańskie stanowiły swego rodzaju domy rekolekcyjne, do których biskupi wysyłali niezdyscyplinowanych i nieumiejętnych duchownych na pokutę i uzupełnienie wykształcenia²⁹.

Ważnym aspektem działalności zakonu bazylianów było prowadzenie misji. W wieku XVII misje ukierunkowane były na pozyskanie dla unii nowych wiernych z Cerkwi prawosławnej. W omawianym stuleciu profil misji uległ zmianie. Ich celem było przede wszystkim pogłębianie wiedzy i wiary, ugruntowywanie świadomości religijnej wśród unitów i troska o duchowy rozwój wiernych³⁰. Działalność misjonarska bazylianów miała zmierzać do

²⁴ S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska...*, s. 517.

²⁵ T. Wierzbowski, *Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie za czasów Komisji Edukacji Narodowej 1773-1794*, Kraków 1921, s. 202-203.

²⁶ Z. Niedziela, *Szkoły bazylikańskie na Białorusi w świetle raportów Komisji Edukacji Narodowej*, [w:] *Unia brzeska. Geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodów słowiańskich*, red. R. Łużny, Kraków 1994, s. 363.

²⁷ M. Rechowicz, *Początki szkolnictwa teologicznego w Kościele unickim*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 2, Lublin 1975, cz. 2, s. 580; M. Pidłypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie...*, s. 37.

²⁸ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie...*, s. 41; I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 246.

²⁹ L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1024.

³⁰ N. Bantysz-Kamienskij, *Istoriczeskoje izwiestije o woznikszej w Polsce unii*, Moskwa 1805, s. 550; L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1012-1013; S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska...*, s. 429; M. Pidłypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie...*, s. 25.

„nawracania wewnętrznego” tj. do podniesienia bardzo niskiego poziomu wiedzy religijnej społeczności unickiej. Cel ten potwierdza treść dokumentu fundacyjnego wydanego w 1690 r. dla klasztoru w Białej przez fundatorkę, Katarzynę Radziwiłłową:

„wiele się takich znajduje w tej włości starych ludzi, że nie znają co jest Bóg, do spowiedzi świętej nie chodzą, w jakiej wierze zostają nie wiedzą, niedziel i świąt przykazaniem Bożym naznaczonym przez roboty swoje nie szanują”

Dalszy ciąg tego dokumentu zobowiązuje bazylianów do działalności misyjnej:

„wsi i miasteczka w majątności bialskiej (...) po dwóch continuo [bez przerwy] objeżdżać, a dziatek katechizmu uczyć i starszych co do znajomości i bojaźni Pana Boga, należy zgola na misji zostawać ustawicznej (...) aby jak najpilniej koło zbudowania dusz prostych chodzili”³¹.

Poparcie Radziwiłłów dla działalności misji bazylikańskich było znaczne. W podręczniku wydanym z przeznaczeniem dla misji bialskiej, autorstwa bazylianina Tymoteusza Szczurowskiego, umieszczone zostały podziękowania dla dobrodziejów misji: Karola, Zofii i Dominika Radziwiłłów. Ponadto ku czci księcia Dominika zostały ułożone specjalne pieśni³². Tymoteusz Szczurowski był postacią, która odegrała szczególną rolę w misjach prowadzonych w parafiach diecezji brzeskiej. Posiadał on gruntowne wykształcenie zakończone uzyskaniem tytułu doktora teologii i prawa kanonicznego. Kończąc nauki teologiczne w Rzymie Tymoteusz Szczurowski otrzymał od papieża Piusa VI misję apostołską i za pozwoleniem miejscowych biskupów władzę nauczania całego narodu i nawracania niewiernych i grzesznych³³. Jest autorem wielu kazań i podręcznika prawa cerkiewnego³⁴.

³¹ L. Bienkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1013.

³² T. Szczurowski, *Missja bialska*, Lublin 1792.

³³ S. Semenowicz, *Jozafatki*, „Chołmsko-Warszawskij Jeparchialnyj Wiestnik” (dalej: ChWEW), Warszawa 1878, s. 16; H. E. Wyczawski, *Szczurowski Tymoteusz*, [w:] *Słownik polskich teologów katolickich*, t. 4, s. 265-266.

³⁴ „Archieograficzeskij sbornik”, t. 9, Wilno 1870, s. 461; M. M. Wojnar, *Bazylian scholars and publishing houses (XVII-XVIII)*, „Analecta OSBM” 9 (16) (1974), s. 84; I. Patryło, *Naris istorii Basilian...*, s. 252. Współcześnie znana jest treść następujących dzieł: T. Szczurowski, *Missja bialska. Prawo kanoniczne o wszystkich ustawach i dekretach synodalnych, zebrane z poważaniem autorów*, Supraśl, 1792; tenże, *Missja bialska XX Bazylianów podająca sposób łatwy do ćwiczenia się w modlitwie umysłowej i społecznych w rozmowach zbawiennych o nauce katechetycznej*, Supraśl 1792; tenże, *Missja bialska ośmiodniowa i całomiesięczna, podająca łatwy sposób do ćwiczenia się w modlitwie umysłowej i społecznej*, Supraśl, 1792; tenże, *Missja bialska ośmiodniowa i całomiesięczna podająca łatwy sposób do ćwiczenia się w modlitwie umysłowej i społecznej i w rozmowach zbawiennych dla ludu prostego po wsiach i miasteczkach żyjącego*, Supraśl 1792; tenże, *Missja bialska xx Bazylianów podająca łatwy sposób ćwiczenia się w rozmowach katechetycznych i w wiadomości prawa kanonicznego pracujących około zbawienia bliźnich swoich*, Supraśl XX 1792; Tenże, *Missja bialska całoroczna czyli Rok święty mający na wszystkie święta uroczyste nauki, uwagi i pieśni ułożone*, Supraśl 1792.

Działalność misyjna bazylianów była popierana przez władze diecezjalne. Poświadczają to dokumenty wydane przez biskupów Filipa Wołodkowicza (1767) i Stefana Młockiego (1785). Bazylianie samodzielnie wybierali miejsca, w których miały być przeprowadzane misje³⁵. Trudno stwierdzić jakie kryterium stosowano przy wyborze, czy decydowały potrzeby duszpasterskie, czy właśnie w wybranych miejscowościach gwarantowano misjonarzom bezpieczny pobyt.

Bazylianie z klasztoru w Białej w latach 1777-1795 przeprowadzili około 30 wielkich misji ludowych, nie tylko zgodnie z fundacją na terenie białskiej posiadłości Radziwiłłów, ale także w bliższych i dalszych miasteczkach takich jak Drohiczyn, Międzyrzec, Narew, Wołczyn, Łomazy³⁶. Zachowały się informacje potwierdzające, że w 1785 r. w Białej odbyły się misje trwające cztery tygodnie. Na pamiątkę tych wydarzeń na cmentarzu została wzniesiona kamienna figura, we wnętrzu której umieszczono szczątki świętych. Również w tym samym roku podobne wydarzenia miały miejsce w parafii Łomazy. Misje trwały dwa tygodnie i również zostały upamiętnione pomnikiem z relikwiami. W 1786 r. misje odbyły się w parafii Rudno, rok później w Gródku, w 1788 r. w Sokołowie, natomiast w 1790 w Sławatyczach³⁷. Ze szczególnym zaangażowaniem prowadzono działalność misyjną w parafii w Dokudowie³⁸. Po przybyciu na miejsce misjonarze zazwyczaj gromadzili duchownych i wiernych i przez kilka tygodni udzielali im nauk. Misje trwały po trzy, a nawet cztery tygodnie i ściągały tysięczne tłumy wiernych obu obrządków, nie tylko z miejscowości i najbliższej okolicy, w której odbywały się, ale także z dalszych parafii. W ciągu 19-dniowych misji w Międzyrzeczu w 1779 r. do spowiedzi miało przystąpić 10 tys. osób, natomiast podczas 4-tygodniowej misji w Białej w 1785 r. — 7 tysięcy osób, przy czym w procesji w ostatnim dniu brało udział 10 tysięcy wiernych. W Narwi latem 1787 r. nauk misjonarzy prawdopodobnie słuchało 20 tysięcy osób, a przystąpiło do spowiedzi 10 tysięcy wiernych obu obrządków³⁹.

Brak informacji o bliższych szczegółach przebiegu tych misji. Były to prawdopodobnie praktyki religijne wzorowane na jezuickich misjach ludowych. Celem religijnym misji było wdrożenie ich uczestników w życie sakramentalne, stąd też misje kończyły się zazwyczaj spowiedzią i komunią świętą⁴⁰. Znakami misji — według podręcznika Tymoteusza Szczurowskie-

³⁵ E. Krzyżanowski, *Nieskolko dokumentow posle brestskogo sobora*, Chołmskij Greko-Uniatskij Mesiaceslow na 1871 god, Warszawa 1870, s. 63.

³⁶ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1014; I. Patryk, *Naris istorii Basilian...*, s. 238.

³⁷ E. Krzyżanowski, *Nieskolko dokumentow posle brestskogo sobora*, s. 63; „Archieograficzeskij sbornik”, t. 9, Wilno 1870, s. 461.

³⁸ ChWEW, Warszawa 1885, s. 39.

³⁹ „Archieograficzeskij sbornik”, t. 9, Wilno 1870, s. 461; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 323.

⁴⁰ S. Nabywaniec, *Unicka archidiecezja kijowska...*, s. 430.

go — były: księga Ewangelii, trupia czaszka, relikwie, szkaplerze, medale, książeczki, chorągwie, dziatwa strojna z dzwoneczkami. Nabożeństwa miały odbywać się rano przed wschodem słońca i po południu. W wydanym przez bazylianów programie misji uwzględnione zostały następujące rodzaje misji: trzydniowe — dla pracujących w polu, podróżnych i służby, ośmiodniowe — dla duchownych, całomiesięczne — dla mieszczan i różnych obywateli, całoroczne — dla parafian, polegające na przeprowadzeniu we wszystkie uroczystości i święta dodatkowych nauk katechetycznych. Uczestnicy misji zostali zobowiązani do uważnego słuchania nauk, spowiedzi, modlitwy, trzydniowego postu, jałmużny, pojednania się z Bogiem i ludźmi. Równocześnie do gospodarzy została skierowana prośba, aby w dniach nauk misyjnych „ułożyli obowiązkom poddanych”⁴¹.

Istnieje wzmianka, że misje przybierały także wymiar walki z obrządkiem i tradycjami Kościoła wschodniego. W 1785 r. w Łomazach bazylianie białscy pod kierownictwem superiora T. Szczurowskiego usunęli z cerkwi ikonostas⁴². Trudno ocenić wiarygodność tej informacji, ponieważ pochodzi z czasopiśma wydawanego przy katedrze prawosławnej w czasie walki z unią.

Wydaje się, że misje były starannie przygotowywane. Świadczy o tym dobrany program nabożeństw i modlitw, w zależności od czasu trwania misji, na każdy dzień, tydzień, miesiąc lub cały rok. Przy okazji misji powstawało wiele wydawnictw o charakterze religijnym. Treść tych książek wskazuje, że były one wykorzystywane nie tylko w trakcie prowadzenia misji przez zakonników, ale miały służyć jako pomoc w nauce katechizmu, modlitwach i nabożeństwach. Zawierały między innymi nauki o raju, czyściecu, piekle, śmierci, sądzie, roztropności, wstrzeźliwości, sprawiedliwości, czystości, pokorze.

Na terenie diecezji znane i głoszone były kazania jednego z najwybitniejszych kaznodziejów bazylikańskich Kornela Sroczyńskiego⁴³. Prawdopodobnie kazania te były głoszone przy okazji misji. Misje prowadzone przez bazylianów białskich były wspierane przez zgromadzenia zakonne reformatów, paulinów, pijarów, dominikanów oraz duchowieństwo diecezjalne obu obrządków⁴⁴.

Zakon bazylikański zaangażowany był również w działalność charytatywną. Przez mnichów utrzymywane były szpitale dla chorych i ubogich, przytułki dla ułomnych i starców, ochronki dla sierot, a także apteki, które słu-

⁴¹ T. Szczurowski, *Misja białska ośmiodniowa i całomiesięczna...*, s. 2-42.

⁴² ChWEW, Warszawa 1902, s. 94.

⁴³ L. Bieńkowski., *Kultura intelektualna w kręgu Kościoła Wschodniego w XVII-XVIII wieku*, [w:] *Dzieje Lubelszczyzny*, t. 6, *Między Wschodem a Zachodem*, cz. 1, Warszawa 1989, s. 125.

⁴⁴ AWAK, t. 5, s. 406-407; A. Kossowski, *Blaski i cienie unii kościelnej w Polsce w XVII-XVIII wieku w świetle źródeł archiwalnych*, Lublin 1939, s. 49; L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła...*, s. 1014.

żyły nie tylko zakonnikom czy okolicznej ludności. Medykamentami z aptek bazylińskich byli leczeni uczniowie szkół prowadzonych przez zakonników i wierni okolicznych parafii⁴⁵. Brak jest wzmianek o funkcjonowaniu tego typu placówek na terenie unickiej diecezji brzeskiej w XVIII w.

Kolejnym ważnym problemem są materialne podstawy funkcjonowania poszczególnych placówek. Zwyczajowo w dawnych czasach zakony były szczerze obdarowywane. Oprócz motywów dewocyjnych decydował o tym fakt, że często stanowiły one zaplecze polityczne.

Najhojniejszymi darczyńcami klasztoru w Białej, systematycznie wspierającymi finansowo zgromadzenie bazylianów, byli Radziwiłłowie. W latach 1698-1719 co roku bazylianie bialscy od księcia Radziwiłła pobierali 2 100 zł prowizji od zastawionych gruntów⁴⁶. Na klasztor bazyliński Radziwiłłowie również zobowiązali się corocznie przeznaczać dochody ze starostwa kamienieckiego.

Tabela 3. Fundusze dla klasztoru bazylianów z Białej pochodzące ze starostwa kamienieckiego.

Rok	Suma
1747	30 tys. zł
1749	3 tys. zł
1749	5 tys. zł
1750	3460 florenów
1750	od sumy funduszowej na Białej lokowanej 2 100 zł

Źródło: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, sygn. 17, s. 9-16.

Do klasztoru bialskiego były przekazywane z dóbr radziwiłłowskich również dary w naturze: w roku 1766 dekretem konfederacji bazylianie bialscy odebrali z folwarku ciciborskiego 2 małe faski masła⁴⁷.

Tabela 4. Inne poświadczone dokumentami darowizny książąt Radziwiłłów dla klasztoru bazylińskiego w Białej w XVIII w.

Rok	Suma (w zł)	Osoba poświadczająca odbiór	Tytuł wypłaty	Źródło: AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, sygn. 17.
1736	520	Łazowski Serafin, starszy bialski	z łaski księżnej	k. 171.
1737	520	Łazowski Serafin, starszy bialski	z łaski księżnej	k. 171.

⁴⁵ M. Pidłypczak-Majerowicz, *Bazylianie w Koronie i Litwie...*, s. 26.

⁴⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej:AGAD), Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, sygn. 17, s. 91-147.

⁴⁷ Tamże, s. 182.

1744	4 000	Michuniewicz Polikarp, generał zakonu bazylińskiego	prowizja roczna od sumy 40 000 od księżnej kanclerzyny na wymurowanie cerkwi	k. 157.
1745 1759	4 000	Michuniewicz Bazyl, generał, Artecki Sylwester, sekretarz zakonu, Kobrański Sylwester, sekretarz zakonu	Prowizja	k. 157.
1746	3 000	Ładziejowski Andrzej	prowizja od 30 000 ofiarowanych na msze	k. 161.
1753	5 000	Szczurowski Tymoteusz, superior bialski		k. 164.
1753	5 000	Ładziejowski Andrzej, superior bialski	prowizja z kapitału	k. 169.
1753	1 750	Ładziejowski Andrzej, superior bialski	rata marcowa kontrahenta żydowskiego	k. 171-172.
1755	15 000	?	nakaz księcia dla pułkownika Domańskiego, znaku książęcego, wypłaty prowizji rocznej	k. 173.
1755	4 200	?	asygnacja dla huty książęcej nalibockiej	k. 175
1757	4 000	Ładziejowski Andrzej, superior bialski	prowizja z kapitału	k. 164.
1790	100	Szczurowski Tymoteusz, superior bialski	na rozkaz Radziwiłła od Bukowskiego	k. 180.
1793	300	?	rata półroczna z kahału bialskiego podatku krobczanego	k. 178.
1793	300	?	z kahału bialskiego	k. 185.
1794	600	?	z kahału bialskiego	k. 183.
1797	1 690	Hrehorowicz, superior bialski	annata coroczna ze skarbu Radziwiłłów	k. 188.

Zdarzały się sytuacje, w których zakonnicy z klasztoru bialskiego przypominali o wypłatach należności, lub zanosili dodatkowe prośby o finansowanie potrzeb klasztoru. W roku 1750 zakonnicy Justyn Paszkowski i Faustyn Narbutt skierowali do księcia Radziwiłła list następującej treści: „Prowizja dochodząca w 1750 roku ustała. Przez te wszystkie lata oczekując na pańską jałmużnę, zadłużyliśmy się na wikt i odzienie, tak, że i kredytu mieć nie możemy. Po ratunek garniemy się. Sług swoich przy klasztorze jeśli poratujesz od Boga obfitą poniesiesz zapłatę”⁴⁸.

Do listu dołączono rejestry odprawianych modlitw za dusze księcia Hieronima Radziwiłła:

⁴⁸ Tamże, s. 21.

Rodzaj nabożeństwa	Rok 1759	Rok 1760	Rok 1761
Mszy śpiewanych	95	7	7
Mszy czytanych	26	28	19
Officjum	4	3	3

Oprócz wymienionych powyżej modlitw w intencji Radziwiłłów dzwoniło trzykrotnie każdego dnia⁴⁹. Wydaje się, że reakcją na tę suplikę zakonników bialskiego klasztoru był list skierowany przez Karola S. Radziwiłła w 1751 r. do ekonoma starostwa kamienieckiego: „Nie tylko z arendy, lecz chociażby zapożyczysz sumy na przyszłe importacje czynszowe, masz niezawodnie wypłacić bazylianom bialskim na Wielkanoc 4 tys., a drugie 4 tys. na św. Jana”⁵⁰.

W roku 1761 bazylianie z Białej wystosowali „memoriał o łaskę Pańską do protektora, fundatora i dobrodzieja bazylianów konwentu bialskiego”. Pierwsza prośba brzmiała: „Suplikujemy o konfirmację [potwierdzenie] na asygnatę ze Sławatycz, aby arendarze sławatycy niezawodnie wypłacali 1 000 zł, z której to sumy trzeba będzie posłać po szkło do Rochmana, reszta na przysposobienie wapna i innych materiałów na zimową porę”.

Zakonnicy uzyskali z dworu bialskiego pełne poparcie i potwierdzenie realizacji prośby. Drugi punkt dokumentu brzmiał: „Po sprowadzeniu szkła ramy będą potrzebne do okien, więc suplikujemy o dyspozycję, aby przez zimę mogły być przygotowane”. Odpowiedzią księcia był nakaz wykonania ram.

Kolejna prośba dotyczyła finansów: „Suplikujemy o prowizję od sumy funduszowej co rocznie, ze skarbu dane ratami wypłacać, na Boże Narodzenie i na św. Jana. Suplikujemy o punktualne wypłacanie prowizji, ponieważ na tej prowizji jedyna nasza nadzieja na wikt i odzienie i inne potrzeby klasztorne. Także śpiewaczkowie liczni mają podpisaną umowę na odzienie, aby mogli mieć punktualnie satysfakcję”. Wobec tego punktu memoriału książę wydał nakaz dla ekonoma, aby punktualnie wypłacał należności.

Następny punkt memoriału zakonników brzmiał: „Fabryczka cerkiewna⁵¹ z szkodliwych rąk pańskich mająca znaczne pomnożenie, przez 4 lata nieco opustoszała, znaczne ma szkody, prosimy o staranie na reperację”.

Po tej prośbie wyczerpała się cierpliwość księżęca, który odpisał: „Trzeba było oszczędzać sumę, a teraz prosić Boga, aby dał sposób”⁵². Nie zniechęciło to mnichów, którzy kolejny raz zwrócili się z prośbą do bialskiego dworu: „Jeżeli łaska Pańska nastąpi, aby na przyszłą wiosnę kontynuowała się fabryka, suplikujemy aby książę mógł uczynić dyspozycję na rusztowanie, które

⁴⁹ Tamże, s. 24-30.

⁵⁰ Tamże, s. 163.

⁵¹ Z języka łacińskiego *fabrica ecclesiae* — budynek kościelny; termin stosowany także na określenie majątku, skarbu kościelnego.

⁵² AGAD, Archiwum Radziwiłłów, dz. VIII, sygn. 17, s. 30.

przez dawność i wiatry zrujnowane i żeby każdy 1 dzień z pańszczyzny pozwolony był na przywiezienie drzewa z lasu sposobnego na rusztowanie”⁵³.

Trudno rozstrzygnąć, czy ta prośba została wysłuchana i wypełniona.

Zakonnicy oddawali grunty uprawne w dzierżawę, z której następnie do klasztoru wpływała prowizja za ich użytkowanie. W latach 80. i 90. dzierżawcą klasztornych gruntów był Franciszek Ossoliński. Dochód przynosiły zyski z browarów i młynów oraz ze sprzedaży plonów, zwierząt gospodarskich, precjozów. Wśród przypadkowo odnotowanych wydatków klasztoru bialskiego znajdujemy wydatki na beczkę spirytusu (318 zł), 2 beczki wina węgierskiego (378 zł), 1 beczka wina z expensem w Międzyrzeczu (142 zł) oraz kapelę moskiewską, która przygrywała za 6 zł w dniu św. Katarzyny w 1795 r.⁵⁴

Miały miejsce sytuacje odwrotne, kiedy to Radziwiłłowie szukali pomocy finansowej w klasztorze bialskim. Wydaje się, że w 1778 r. Karol Stanisław „Panie Kochanku”, nagłony potrzebą, od bazylianów z Białej pożyczyl za pośrednictwem księdza T. Szczurowskiego, superiora klasztoru bialskiego, 71 490 złotych polskich w złocie. Jako zastaw służył folwark Ciciwór, wraz z zabudowaniami, gruntami, prawem łowienia ryb i karczmami w Terebeli i Ciciwórkach⁵⁵.

Niedostateczna ilość informacji w dostępnych źródłach unie możliwia odtworzenie kondycji materialnej pozostałych klasztorów. Według pamiętnika M. Matuszewicza, jego ojciec Jerzy, mimo że sam był obrządku łacińskiego, „nie skurczoną ręką przyczynił się do wybudowania cerkwi bazylińskiej w Kamieńcu”⁵⁶.

Klasztor kobryński z pewnością był uposażony w grunty. W 1750 r. opat kobryński Andrzej Bieniecki w imieniu swoim i konwentu kobryńskiego wniósł skargę „na szlachtę Nowosielecką, Chodynicką i Nestorowych” z powodu bezprawnego zajęcia gruntów klasztornych⁵⁷. Znaczne dochody klasztor kobryński czerpał z propinacji. Fakt ten poświadczają, przygotowane dla wojewody brzeskiego, taryfy lustratorskie podatków, które miały zostać przekazane do skarbu litewskiego w 1775 r. W świetle tych zapisów wynika, że klasztor w Kobryniu czerpał zyski z „karczmy na żydowskiej ulicy, z austerii pod klasztorem, z karczmy za Kobryniem na Litewce” oraz z karczm folwarcznych⁵⁸.

Inwentarz cerkwi klasztoru w Nowosiółkach z roku 1784 opisuje szczegółowo gospodarstwo przyklasztorne, w skład którego wchodziły: browar,

⁵³ Tamże, s. 31.

⁵⁴ ChWEW, Warszawa 1884, s. 72-73.

⁵⁵ Tamże, s. 73.

⁵⁶ M. Matuszewicz, *Diariusz życia mego*, t. 1-2, oprac. B. Królikowski, komentarze Z. Zielińskiej, Warszawa 1986, s. 151.

⁵⁷ AWAK, t. 3, s. 216.

⁵⁸ AHL LKBU, fond 634, op. 3, sygn. 556.

pasieka, karczma i młyn wietrzny⁵⁹. Drohiczyn, jako placówka misyjna, był na utrzymaniu klasztoru w Supraślu⁶⁰.

Bazylianie posiadali ogromny wpływ na zarządzanie omawianą diecezją. Za ich wyborem przemawiało przede wszystkim wyższe wykształcenie, a także prawo Kościoła wschodniego wymagające od biskupów życia w celibacie. Ze zgromadzenia bazylianów pochodzili w XVIII w. wszyscy biskupi diecezji włodzimiersko-brzeskiej: Leon [Lew] Kiszka (1711-1729), Komel Lebecki (1729-1730), Teofil [Teodozy] Godebski (1730-1756), Filip Wołodkowicz (1756-1778), Antoni Młodowski (jako koadiutor od r. 1769), Stefan [Symeon] Młocki (1778-1795), Arseniusz Główniewski (koadiutor od r. 1791)⁶¹.

Wszyscy biskupi diecezji brzesko-włodzimierskiej w XVIII w. pobierali edukację w szkołach bazylikańskich. Lew Kiszka studiował w Bytenu (1683-1687) i w Propaganda Fide College w Rzymie. W 1691 r. ukończył studia w Rzymie ze stopniem doktora teologii. Znany był ze zdolności retorycznych. Władzał językiem polskim, ruskim i starosłowiańskim⁶². Kornel Lebecki w roku 1716, w wieku 27 lat, podjął studia teologiczne w Kolegium Greckim w Rzymie. Trudno stwierdzić, czy naukę ukończył, ponieważ w roku, w którym zakończył edukację (1720) nie został odnotowany żaden absolwent⁶³. Teofil Godebski, chociaż nie wyróżniał się zdolnościami, w wieku 21 lat wstąpił do papieskiego Kolegium Greckiego w Rzymie, w którym pobierał nauki w latach 1706-1710⁶⁴. Studiował logikę, filozofię, teologię i dodatkowo przez rok teologię moralną⁶⁵. Antoniego Młodowskiego w wieku 16 lat władze zakonne skierowały na studia specjalistyczne do Kolegium Greckiego w Rzymie (1740-1743), podczas których uzyskał tytuł doktora teologii i profesora filozofii. Filip Wołodkowicz studia odbywał w alumnie papieskim w Brunsberdze.

Zakon bazylikański był „seminarium” hierarchii unickiej we właściwym znaczeniu tego słowa, gdyż dawał na ogół odpowiednie przygotowanie praktyczne i teoretyczne do pełnienia urzędu biskupa. Zapewniał przede wszystkim dość staranne wykształcenie ogólne i teologiczne. Już do nowicjatu

⁵⁹ CDIA, fond 684, opis 1, sygn. 3263, s. 4-5.

⁶⁰ „Archieograficzeskij sbornik”, t. 9, Wilno 1870, s. 402.

⁶¹ K. Niesiecki, *Herbarz Polski*, wyd. Jan Nepomucen Bobrowicz, Lipsk 1839-1846, t. 1, s. 103; D. Błażejowski, *Hierarchy of the Kyivan church (861-1990)*, Roma 1990, s. 295.

⁶² B. Kumor, *Pochodzenie i wykształcenie metropolitów kijowskich greckokatolickich*, „Resowia Sacra” 3 (1996), s. 133, 137; M. M. Wojnar, *Bazylian scholars...*, s. 72-73; D. Błażejowski, *Byzantine Kyivan rite students*, Roma 1984, s. 85.

⁶³ D. Błażejowski, *Ukrain and Bielorusian students at the pontifical Greek College of Roma (1576-1976)*, „Analecta OSBM”, 10 (16) (1979), s. 164; A. Codello, *Kiszka Leon*, PSB, t. 12, s. 513.

⁶⁴ D. Błażejowski, *Hierarchy of the Kyivan ...*, s. 295; tenże, *Byzantine Kyivan ...*, s. 86.

⁶⁵ Tenże, *Ukrain and Bielorusian ...*, s. 163; tenże, *Byzantine Kyivan rite students ...*, s. 86.

przyjmowano młodzież odpowiednio uzdolnioną i po ukończonych szkołach niższych, kształcono następnie młodych zakonników we własnych szkołach zakonnych, a niektórych wysyłało na studia teologiczne i filozoficzne. Należy zwrócić uwagę, że formacja intelektualna jak i duchowa, teologiczna i kanoniczna, a także wzory do naśladowania, jakie uzyskiwali przyszli biskupi w szkołach i nowicjatch, były często w duchu łacińskim i polskim, a różne od tradycji bizantyjsko-słowiańskiej, w której ukształtował się Kościół ruski za swym odrębnym od rzymskiego obrządkiem, duchowością, teologią i całą strukturą organizacyjną⁶⁶.

W diecezji brzeskiej również wyższe urzędy diecezjalne były pełnione przez członków zakonu bazylińskiego. Z pewnością w roku 1725 funkcję oficjała diecezji brzeskiej pełnił przełożony monasteru bazylińskiego w Brześciu Stefan Litwinko, natomiast w roku 1740 Andrzej Bieniecki, ihumen klasztoru w Kobryniu⁶⁷. W literaturze przedmiotu istnieją wzmianki o konfliktach pomiędzy członkami zakonu bazylińskiego i duchowieństwem diecezjalnym na tle obsady wyższych urzędów diecezjalnych. Zarzucano bazylianom kumulację wyższych stanowisk i wykorzystywanie swojej pozycji do czerpania korzyści materialnych. Z tego powodu duchowieństwo świeckie dwukrotnie (w latach 1746 i 1747) kierowało skargi do Stolicy Apostolskiej. Petycje musiały być uzasadnione, ponieważ papież Benedykt XIV w roku 1753 czuł się zobowiązany udzielić upomnienia biskupom unickim, aby gorliwiej zajęli się wychowaniem duchowieństwa parafialnego i aby zgodnie z postanowieniami synodu zamojskiego wyższe stanowiska kościelne (dziekanów, członków konsystorza, oficjałów) były powierzane duchownym świeckim, nie pochodzącym ze zgromadzenia bazylianów. Zakonnicy powinni być traktowani jako pomocnicy kleru świeckiego⁶⁸. Źródła nie przekazują żadnej wzmianki o konfliktach pomiędzy zakonnikami a duchowieństwem diecezjalnym na omawianym terytorium.

Powyższe przykłady działalności zakonu bazylińskiego na terenie diecezji brzeskiej potwierdzają ogromną rolę i wkład w życie Kościoła unickiego i społeczności Podlasia. Tak duże znaczenie zakon zawdzięczał przede wszystkim wysokiemu poziomowi formacji i wykształcenia swych członków, które zostało przez nich nabyte w kolegiach i alumnatach papieskich⁶⁹. Dowodem na ogromne znaczenie w umacnianie idei unijnych mogą być losy zakonu po utracie niepodległości Rzeczypospolitej. W roku 1795 po znie-

⁶⁶ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 892-893.

⁶⁷ APLChKGGK, sygn. 776, s. 6.

⁶⁸ AWAK, t. 16, s. 482-483; P. O. Bobrowskij, *Russkaja uniatskaja cerkow' w carstwo-wanije imperatora Aleksandra I*, Sankt-Pietierburg 1890, s. 10; T. Szantyr, *Zbiór wiadomości o kościele i religii katolickiej w cesarstwie rosyjskim*, Poznań 1843, s. 108; E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi w XVIII i XIX wieku, uważane głównie ze względu na przyczyny jego upadku*, Poznań 1906, s. 265.

⁶⁹ L. Bieńkowski, *Organizacja Kościoła ...*, s. 1002.

sieniu dawnych diecezji Kościoła unickiego Katarzyna II zwróciła uwagę na wszystkie pozostałe wierne unii klasztory bazylikańskie, będące ostoją inteligencji Kościoła unickiego. Były jej niewygodne, więc zarządziła spis klasztorów, a przejrawszy go rozkazała skonfiskować je i przekazać na rzecz prawosławia. Zakonników z klasztorów rozkazała rozproszyc lub przenosić do innych⁷⁰.

Змест

Уніяцкая царква ў Рэчы Паспалітай у XVIII ст. налічвала 8 епархій. Адна з іх — уладзімірска-брэсцкая, з дзвюма кафедрамі ў Брэсце і Уладзіміры. На тэрыторыі епархій было 5 манастыроў і некалькі місіянерскіх цэнтраў. Усе базыльянскія манастыры арганізавалі свае прыходы, манахі выконвалі абавязкі дворскіх капеланаў і мясцовых прапаведнікаў. На тэрыторыі епархій было некалькі базыльянскіх школ, у якіх вучыліся не толькі паслушнікі, але таксама дзеці лацінскай шляхты і уніяцкага мяшчанства. Місіянерская дзейнасць базыльянаў часам набывала характар змаганняў з традыцыямі Праваслаўнай царквы і падтрымоўвалася лацінскімі манастырамі: рэфарматаў, паўлінаў, піяраў, дамініканаў і белым клірам абодвух каталіцкіх абрадаў. Апрача даходаў з душпастырскіх паслуг і сваёй эканамічнай дзейнасці значныя сродкі перадавалі манастыру Радзівілы.

⁷⁰ E. Likowski, *Dzieje Kościoła unickiego na Litwie i Rusi...*, s. 255.